

Warszawa, 3 października 2024

dr hab. Maria Theiss, prof. UW
Katedra Metodologii Badań nad Polityką
Wydział Nauk Politycznych
i Studiów Międzynarodowych
Uniwersytetu Warszawskiego
m.theiss@uw.edu.pl

Recenzja pracy doktorskiej

pani mgr Justyny Eweliny Nowakowskiej

pt. *Autoidentyfikacje ideowe młodej lewicy i młodej prawicy w Polsce w latach 2015-2020*

przygotowanej pod kierunkiem

dr hab., prof. USWPS Mikołaja Cześnika

1. Uwagi wstępne: temat i struktura pracy

Praca doktorska pani mgr Eweliny Nowakowskiej jest zwartą pracą pisemną. Składa się z pięciu rozdziałów, Wstępu, Zakończenia, Bibliografii oraz m.in. załączników metodologicznych, w których przedstawione są charakterystyka osób objętych badaniem empirycznym i kwestionariusz wywiadu. Praca liczy 478 stron, w tym 42 strony bibliografii i spisu wykorzystanych materiałów źródłowych.

Temat pracy jest adekwatnie ujęty w tytule rozprawy. Jej przedmiotem jest sposób postrzegania prawicowości i lewicowości i na tym tle – autoidentyfikacje ideowe wyrażane przez młodych przedstawicieli prawicy i lewicy w Polsce. Przedstawione w rozprawie badania Doktorantki dotyczą związku autoidentyfikacji ideowych, lub, jak określa to Autorka - „tożsamości ideowej”, ze zmianą pokoleniową w świecie polityki. Doktorantka przyjmuje więc, że przemiany kontekstu społeczno-politycznego, w tym – takie, które mogą mieć charakter doświadczeń kształtujących określone generacje, powodują, że bycie „lewicowcem” lub „prawicowcem” w Polsce ma inne znaczenie dla młodszych i starszych aktywistów. Próbuje zatem ustalić i porównać treść oraz zrozumieć sens tychże ideowych autoidentyfikacji.

Układ pracy jest przejrzysty, a przy tym typowy dla empirycznych prac doktorskich o charakterze monograficznym, przygotowywanych w naukach społecznych. Wstęp prezentuje założenia pracy, metodologię badań zrealizowanych przez Autorkę i strukturę rozprawy. Rozdział I „Lewica i prawica w dyskursie nauk społecznych i humanistycznych” i Rozdział II „Lewica i prawica w Polsce” lokalizują problem badawczy w dorobku naukowym dyscypliny, a w pewnym stopniu także szerzej – w dorobku dziedzin nauk społecznych i humanistycznych. W rozdziałach tych Doktorantka pokazuje także jak zgłębiana w Jej badaniach problematyka manifestowała się w życiu społeczno-politycznym Polski – od XIX w. po czasy współczesne. Następne trzy rozdziały: „Badania własne i wyniki”, „Omówienie wyników badań” oraz „Zrozumieć zmianę społeczną pokolenia po '89 w Polsce. Konflikt idei czy pokoleń” przedstawiają kolejno - metodologię badań własnych, analizę wywiadów zrealizowanych przez Doktorantkę z przedstawicielami młodej lewicy i młodej prawicy w Polsce oraz próbę powiązania wyników zrealizowanego badania z koncepcją międzypokoleniowej zmiany społecznej.

2. Miejsce problemu badawczego w piśmiennictwie dziedziny i dyscypliny

Nie ulega wątpliwości, że w swojej rozprawie Doktorantka analizuje problematykę tradycyjnie mieszczącą się w centrum nauk o polityce. Zagadnienie prawicowości i lewicowości, sens tych terminów, ich empiryczna treść i znaczenie w polityce stanowią przedmiot szerokich i wielowątkowych analiz a naukach o polityce, co widać także w bogatych odniesieniach literaturowych zawartych w recenzowanej rozprawie. Tradycje badawcze mieszczące się w tym rozległym obszarze obejmują m.in., po pierwsze, analizy z zakresu etyki, teorii i filozofii polityki, w licznych nurtach od konserwatyzmu Carla Schmitta czy Michaela Oakeshotta po feministyczno-socjalną filozofię np. Nancy Fraser, Seyli Benhabib czy prace Slavoj Žižka. Po drugie, zagadnienie to rozwijane jest w takich nurtach jak badania nad pluralizmem politycznym, systemami politycznymi i widocznymi w nich podziałami socjopolitycznymi. Klasyczne w tym obszarze ustalenia S. M. Lipseta i S. Rokkana¹ czy A. Lijpharta² pokazujące przebieg i trwałość konfliktów w systemach politycznych rozwijane są w publikacjach, które

---

¹ Lipset, S. M. & Rokkan, S. (1967). Cleavage structures, party systems, and voter alignments: an introduction, pp. 1–67, in: S.M. Lipset & S. Rokkan (eds.), *Party systems and voter alignments: cross-national perspectives*. New York: Free Press

² Lijphart, A. (1969). Consociational democracy. *World Politics*, 21(2), 207-225.

analizują strukturę systemów partyjnych w podziale prawica-lewica, a ostatnio m.in. w tym nurcie podejmuje się badania nad populistycznymi wariantami prawicy i lewicy³. Po trzecie, w obszarze badań nad ruchami społecznymi, przedmiotem licznych prac są np. mechanizmy mobilizacji, w tym za sprawą określonych sposobów ramowania politycznego na lewicy i prawicy⁴. Po czwarte, badania z zakresu postaw i masowych zachowań politycznych, w tym partycypacji politycznej, tradycyjnie już uzasadnień zachowań politycznych poszukują m.in. w różnych wymiarach autoidentyfikacji obywateli na osi prawica-lewica, a także różnych wariantach konserwatyzmu lub autorytaryzmu obywateli.⁵

Przecinając się ze wspomnianymi nurtami refleksja nad generacyjną zmianą w polityce, w tym m.in. w obszarze wartości społeczno-politycznych także należy do szeroko już eksplorowanych obszarów badań w nauce o polityce. Za przykład można by podać choćby badania w tradycji R. Ingleharta nad przemianami wartości typowych dla regionów świata⁶, ale także badania nad zmieniającymi się wzorcami partycypacji politycznej młodych, obejmujące nowe formy aktywizmu, w tym w przestrzeni internetowej i niechęć młodych do „upartyjnionych” instytucji świata polityki⁷.

Wspomniane nurty przywołuję, aby pokazać, że obszar problemowy, w którym pani magister Ewelina Nowakowska lokalizuje swoją rozprawę doktorską jednoznacznie mieści się w centrum badań z zakresu nauk o polityce. Jest on nadal ważny i dynamicznie się rozwija, co jest dodatkowym argumentem na trafnego wyboru obszaru badań przez Doktorantkę.

Jednocześnie, jak dalej o tym mowa w bardziej szczegółowy sposób, pani magister Ewelina Nowakowska przyjmuje w swojej pracy podejście metodologiczne, która pozwala spojrzeć na wspomniany, szeroki i klasyczny obszar badań nad polityką w nowatorski sposób. Przyjęta przez Doktorantkę perspektywa czerpie z antropologicznych stanowisk, w których przedmiotem badania są światy społeczne rozumiane jako sfera manifestowania się

---

³ Np. Noury, A., & Roland, G. (2020). Identity politics and populism in Europe. *Annual Review of Political Science*, 23(1), 421-439.

⁴ Np. Benford, R. D., & Snow, D. A. (2000). Framing processes and social movements: An overview and assessment. *Annual Review of Sociology*, 26(1), 611-639.

⁵ Np. Knutsen, O. (1995). Value orientations, political conflicts and left-right identification: A comparative study. *European journal of political research*, 28(1), 63-93.; Fowler, J. H., & Kam, C. D. (2007). Beyond the self: Social identity, altruism, and political participation. *The Journal of Politics*, 69(3), 813-827.

⁶ Inglehart, R. (1971). The silent revolution in Europe: Intergenerational change in post-industrial societies. *American Political Science Review*, 65(4), 991-1017.

⁷ Np. Norris, P. (2004). Young people & political activism. Harvard University, John F. Kennedy School of Government.; Giugni, M., & Grasso, M. (2021). Youth and politics in times of increasing inequalities (pp. 1-26). Springer International Publishing.

określonej kultury. Wymagają one – jak czyni to Doktorantka, zastosowania jakościowego (w głęboko interpretatywnym i antypozytywistycznym znaczeniu tego słowa) instrumentarium w celu zrozumienia świata, który, jak się zakłada - jest tworzony jego uczestników w określonym kontekście. Takie ramy poznawcze przyjęte przez panią magister Ewelinę Nowakowską pozwalają na pogłębienie naszej wiedzy o prawicy i lewicy (w Polsce) i rozszerzenie jej w słabo dotąd rozpoznanych kierunkach. Wspomniana antropologiczna perspektywa nie jest, rzecz jasna, całkowicie nowa w naukach o polityce. Stosowana była jednak głównie w odniesieniu do kultury organizacyjnej określonych instytucji i specyficznych grup działających w ruchach społecznych, w tym do badania radykalnych środowisk, względnie środowisk lokalnych⁸. Spojrzenie na świat młodych prawicowców i świat młodych lewicowców w Polsce w taki sposób jak czyni to Doktorantka stwarza natomiast przestrzeń do postawienia nowych pytań o wytwarzanie i znaczenie prawicowości i lewicowości w Polsce.

3. Problem naukowy podjęty w rozprawie i ocena „oryginalnego rozwiązania problemu naukowego”

Jak stwierdzam w konkluzji tego dokumentu, złożona przez panią magister Ewelinę Nowakowską rozprawa doktorska z powodzeniem spełnia w moim przekonaniu ustawowe kryterium oryginalności rozwiązania problemu naukowego. Na oryginalność tę składają się w mojej opinii w szczególności: 1) nowatorski sposób sformułowania problemu badawczego, 2) wnikliwość poznawcza odnosząca się zarówno kategorii analitycznych zastosowanych przez Doktorantkę wobec zebranych przez siebie danych, jak i powiązania tych danych z kontekstem, a także refleksyjnego spojrzenia na zrealizowany proces badawczy, 3) wyniki badania i sformułowane na ich podstawie wnioski.

Ad. 1) Nowatorski sposób sformułowania problemu badawczego

Problemem badawczym, który podejmuje pani magister Ewelina Nowakowska jest sposób rozumienia lewicowości i prawicowości przez młodych, związanych z polityką ludzi w Polsce. W centrum tego problemu jest przecięcie podziału prawica-lewica z podziałem na „młodych”

---

⁸ Np. Crewe, E. (2021). *The anthropology of parliaments: Entanglements in democratic politics* (p. 242). Taylor & Francis.; Rakowski, T. (2009), Łowcy, zbieracze, praktycy niemocy. Etnografia człowieka zdegradowanego, słowo/obraz terytoria, Gdańsk; Gdula, M., Dębska, K., & Trepka, K. (2017). Dobra zmiana w Miastku. Neoautorytaryzm w polskiej polityce z perspektywy małego miasta. Krytyka Polityczna.

i „starych” w polityce. Doktorantka w swojej pracy stara się zrozumieć jak młodzi ludzie związani z polityką rozumieją te przecinające się podziały, jak są w nie uwikłani i jak próbują je przebudowywać. Tak ujęty problem badawczy dotyczy zatem treści prawicowej i lewicowej orientacji, ujmowanej z perspektywy aktywistów społeczno-politycznych, zróżnicowania tych treści między „młodymi” a „starymi”, roli konfliktu międzypokoleniowego i zmiany pokoleniowej w polityce. Doktorantka na różne, ale spójne sposoby ujmuje ogólny sens tak sformułowanego problemu badawczego, pisząc, że: „pragn[ie] określić, co jest wartością wokół której zarysowuje się myśl, która każe myśleć o własnej ideowości w ten a nie inny sposób” (str. 16), „chc[e] odpowiedzieć na pytanie co młodzi ludzie w Polsce rozumieją pod pojęciem lewicowości i prawicowości oraz terminami lewica i prawica” (str. 18), bada „jak młodzi postrzegają świat polityki” (str. 10), próbuje „zrozumieć zmianę społeczną pokolenia ’89 w Polsce, w zakresie ideowości” (str. 23), „ukazuje rolę procesu socjalizacji politycznej młodych” (str. 23) oraz - stawia pytanie „czy dziś w Polsce mamy do czynienia z konfliktem idei czy konfliktem pokoleń” (str. 24). Kluczowe kategorie teoretyczne, które organizują problematykę badawczą Doktorantki to pojęcia „tożsamości ideowej”, oraz do pewnego stopnia stosowane zamiennie w części empirycznej badania pojęcie „autoidentyfikacji ideowych” badanych.

Przedstawiony problem badawczy znajduje rozwinięcie w formie siedmiu pytań badawczych zaprezentowanych w rozdziale metodologicznym. Badania empiryczne Doktorantki mają więc na celu dostarczenie odpowiedzi na pytania o to m.in. „Co oznacza lewicowość i prawicowość dla młodych?”, „Jaki jest stosunek badanych do takich zagadnień jak [postulowany kształt systemu gospodarczego i roli państwa w gospodarce, przez patriotyzm, stosunek do komunizmu po kwestie aborcji i ekologii?”, „Gdzie przebiega oś podziału między młodą lewicą a prawicą?” oraz „Czy na poglądy i opinie mają wpływ hasła i programy polityczne głoszone przez lewicowe i prawicowe partie polityczne w kraju?”. Tak sformułowana problematyka opiera się na dwóch, wymienionych *expressis verbis* przez panią magister Ewelinę Nowakowską założeniach, mianowicie, iż „we współczesnej Polsce zanika sens i znaczenie pojęć lewicy i prawicy i coraz trudniej poddają się one kategoryzacji” oraz „że młodzi dystansują się ideowo od starszych, co powoduje, że podziały między młodymi a starymi wydają się nawet ważniejsze, niż podziały między lewicą a prawicą (str. 166).

Nowatorstwo przedstawionego problemu badawczego wyraża się w moim przekonaniu w spojrzeniu pani magister Eweliny Nowakowskiej na tożsamość ideową

młodych osób związanych z polityką w Polsce w sposób rozpoznający prawicowość i lewicowość jako zjawiska dynamiczne, będące przedmiotem kontestacji i politycznego sporu. W tej optyce są to jednocześnie zjawiska wyłaniające się z pokoleniotwórczych doświadczeń, jak i krytycznie przekonstruowane przez sprawcze jednostki, jako przedmiot indywidualnej i grupowej refleksji. Ta przyjęta przez Doktorantkę perspektywa odróżnia się od dominujących ujęć prawicowości i lewicowości jako, mówiąc w pewnym uproszczeniu, względnie gotowego miejsca do zajęcia na scenie politycznej (w badaniach nad systemami politycznymi i partiami) lub względnie stałej zmiennej, wyjaśniającej zachowania polityczne jednostek (w sondażowych badaniach postaw i zachowań politycznych). Istnieją oczywiście w politologii liczne nurty badające zmienną treść przekazów prawicy i lewicy (np. w Europie, R. Wodak i M. Krzyżanowski⁹ zajmujący się krytyczną analizą dyskursu), jednak bardzo nieliczne prace umożliwiają przy tym, tak jak czyni to Doktorantka - wgląd w cele, wartości, znaczenia nadawane prawicowości i lewicowości przez obywateli zaangażowanych w politykę. Nowatorstwo teoretycznego, a przede wszystkim metodologicznego osadzenia sformułowanej przez Doktorantkę problematyki idzie przy tym w parze z empiryczną wagą badanego problemu. Oznacza to, że dla młodych osób zaangażowanych w politykę w Polsce, często idealistycznie i krytycznie parzących na swoje otoczenie polityczne, jak pokazuje Doktorantka, fundamentalną kwestią jest to jak działać w polityce lepiej niż „dziadersi”, dla których ważniejszym odniesieniem jest PRL niż aktualne problemy.

Ad. 2) Wnikliwość poznawcza odnosząca się zarówno kategorii analitycznych zastosowanych przez Doktorantkę wobec zebranych przez siebie danych, jak i powiązania tych danych z kontekstem, a także refleksyjnego spojrzenia na zrealizowany proces badawczy

Walorem recenzowanej rozprawy jest wnikliwe badanie empiryczne wynikające z podejścia metodologicznego zastosowanego przez Doktorantkę. Pani magister Ewelina Nowakowska lokalizuje przyjętą przez siebie perspektywę metodologiczną w nurcie badań interpretatywnych i socjologii humanistycznej. Odwołuje się do zasad „współczynnika humanistycznego” F. Znanieckiego dowodząc, że rzeczywistość społeczna jest zawsze „czyjaś” – co jest spójne z rozumieniem prawicowości i lewicowości jako światów młodych ludzi związanych z prawicą lub lewicą (str. 19). W konsekwencji – badaną rzeczywistość opisuje za

---

⁹ Wodak, R., & Krzyżanowski, M. (2017). Right-wing populism in Europe & USA: Contesting politics & discourse beyond ‘Orbanism’ and ‘Trumpism’. *Journal of Language and Politics*, 16(4), 471-484.

pomocą perspektywy badanych (str. 17). W takim spojrzeniu na prawicowość i lewicowość widoczna jest wyraźnie perspektywa antropologiczna Doktorantki. Pisze o niej, że „łączy antropologiczną refleksję z namysłem politologiczno-sojologicznym” (str. 20), a antropologię rozumie za Wojciechem Bursztą jako „niekończące się czytanie kultury”. „Stosuj[e] gesty opis w rozumieniu Clifforda Geertza, który uwzględnia nie tylko zachowanie, ale także kontekst” (str. 20).

Świat społeczny badanych osób rozumie w duchu fenomenologicznym za Alfredem Schützem i Ervingiem Goffmanem (str. 75). Bada więc kulturę jako zbiór form symbolicznych we wspólnym świecie doświadczeń - subiektywnie rozumiana przez młodych ludzi zaangażowanych w politykę lewica i prawica to dla Doktorantki „światy kulturowe” (str. 77). Wytwarzanie owych światów kulturowych postrzega przy tym z perspektywy interakcjonizmu symbolicznego – świat lewicy i prawicy, jak podkreśla, jest światem wytwarzanych i przetwarzanych znaczeń - „terminy prawica i lewica mogą być rozumiane jako światy społeczne, kulturowe i polityczne, ideowe, które organizują się według przyjętych i akceptowanych praw. Realizują bliską sobie ideologie i zbiór wyznawanych wartości, a uczestnicy dzielą pewien wspólny zestaw wartości (...) Tak rozumiana ideologia to wspólnota idei” (str. 74). Warstwa symboliczno-znaczeniowa autoidentyfikacji prawicowej i lewicowej pozostaje przy tym, w tym ujęciu we wzajemnej relacji z określonym repertuarem działań politycznych „prawicowców” i „lewicowców”.

Przedstawione założenia metodologiczne znajdują przełożenie na sposób zbierania i analizowania danych przez panią magister Ewelinę Nowakowską. Na potrzeby rozprawy Doktorantka przeprowadziła 47 indywidualnych pogłębionych wywiadów badawczych z „liderami i liderkami opinii młodej lewicy i młodej prawicy w Polsce” (str.16), tj. osobami z grupy wiekowej 21-43 lata. Osoby biorące udział w badaniu zostały wybrane dzięki analizie treści przekazów medialnych, która doprowadziła Doktorantkę do zidentyfikowania 16 środowisk młodej lewicy i 15 środowisk młodej prawicy w Polsce. Wywiady zostały przeprowadzone z „akademikami i przedstawicielami opinii, młodzieżówkami i partiami politycznymi, społecznikami i aktywistami”. Transkrypcje wywiadów zostały przeanalizowane techniką jakościowej analizy treści, z wykorzystaniem systemu kategoryzacyjnego, który miał częściowo dedukcyjny charakter – kategorie zostały wyprowadzone z analizy literatury zaprezentowanej w pierwszym i drugim rozdziale, a częściowo indukcyjny charakter – kilka kategorii zostało wyprowadzonych z danych empirycznych.

Pozyskanie przez Doktorantkę unikalnych, bardzo rozległych danych jakościowych ich wnikliwa, metodologicznie silnie umocowana i świadoma analiza stanowi ogromny walor rozprawy. W pracy pani magister Eweliny Nowakowskiej mamy do czynienia z pogłębionym, samodzielnie wykonanym z dużym zaangażowaniem badawczym studium nad znaczeniem prawicowości i lewicowości we współczesnej Polsce. Liczne wypowiedzi badanych przytaczane w pracy, pokazują złożoność, głębię i często zaskakujące konstelacje wątków, które w dominujących nurtach literatury z tego obszaru funkcjonują w znacznie uproszczony sposób.

Na unikalność zebranych przez panią magister Ewelinę Nowakowską danych i ich interpretację składa się także, co wynika ze wspomnianej perspektywy metodologicznej – silne osadzenie tych danych w konkretnym kontekście historycznym. Doktorantka szczegółowo referuje w pracy różne warstwy tego kontekstu – od doświadczeń biograficznych uczestników badania, po współczesne zmiany społeczne, gospodarcze, kulturowe i ekologiczne. Umożliwia Jej to dokładne pokazanie, że głęboki sens prawicowości i lewicowości jest, w odróżnieniu od przytoczonych upraszczających podejść badań sondażowych, wernekularny – nadawany przez specyficzne odniesienia tworzone w określonym czasie przez określonych aktorów.

Ad. 3) Wyniki badania i sformułowane na ich podstawie wnioski

Wspomniana metodologia i perspektywa badawcza zastosowana przez Doktorantkę prowadzi do szeroko przedstawionych w pracy ustaleń, które pogłębiają nasze rozumienie prawicowości i lewicowości w Polsce. Zaliczyłabym do nich m.in. następujące wyniki badania:

- Badani młodzi ludzie stwierdzają niemal całkowitą bezużyteczność kategorii lewicy i prawicy w Polsce (str. 184).
- Ich zdaniem, podział na Polskę liberalną i solidarną to podział społeczno-polityczny skonstruowany na potrzeby kampanii wyborczej 2005 r. silnie polaryzujący starsze pokolenie (str. 184). Wyrażają przekonanie o zawłaszczeniu sceny politycznej przez „starych” poprzez narzucenie i utrzymywanie sztucznego podziału na prawicę i lewicę – w osi PIS-PO. Służy to utrzymywaniu partykularnych interesów i utrudnianiu działania na rzecz dobra wspólnego w polityce, jak i artykulację indywidualnych poglądów na prawicę i lewicę (str. 401).

- Stosunek do PRL wśród młodych ludzi na prawicy i na lewicy jest niemal bez znaczenia. Ogółem, zarówno kwestie historyczne, jak i gospodarcze nie polaryzują silnie młodych na lewicy i prawicy (str. 182), istotniejsze są dla nich kwestie światopoglądowe.
- Analiza porównawcza wykazała więcej podobieństw, niż różnic między światem młodej lewicy i młodej prawicy; badani z lewej i prawej strony sceny politycznej deklarują np. poparcie dla zasad społecznej gospodarki rynkowej - „młodzi są przeciwni takiemu modelowi państwa, który zakłada, że odpowiedzialna za los jest przede wszystkim jednostka”. „Dotychczasowe podziały społeczno-polityczne rozpadają się, w pokoleniu młodych dochodzi do unifikacji wartości i postaw” (str. 349).
- Wśród innych podobieństw młodych na prawicy i lewicy są: rozpoznawanie wolności jako fundamentalnej wartości politycznej, krytyczny stosunek do Kościoła, niezgoda na instrumentalizację polityczną problemu uchodźczego i stosunku do osób LGBT, bardzo krytyczne postrzeganie działań „starszych” ze swojego kręgu politycznego i ogółem krytyczny stosunek do postsolidarnościowych elit intelektualnych w Polsce.
- Kluczowe dla zrozumienia zawartości empirycznej znaczenia lewicowości i prawicowości są doświadczenia biograficzne oraz historyczne badanych, w tym szczególnie – wynikające z ich przynależnością klasowej (str. 320).
- Trzonem lewicowości dla młodych są zachowania i postawy odnoszone do bycia człowiekiem, a prawicowości – wartości poszanowania określonego porządku (str. 182).
- Młoda prawica w Polsce jest znacznie bardziej skonsolidowana, niż środowiska młodej lewicy. W przypadku prawicy różnice dotyczą m.in. stylu i retoryki, natomiast w przypadku lewicy rozłam na „subświaty” w Polsce – lewicę socjalną i kulturową (str. 326) jest głęboki.

Pomimo mojej pozytywnej oceny rozprawy doktorskiej pani magister Eweliny Nowakowskiej i przekonania, że rozprawa spełnia ustawowe kryteria, w pewnym stopniu krytyczną refleksję wywołały u mnie sprawy: teoretycznego osadzenia badania, konsekwencji przyjętych przez Doktorantkę wyborów metodologicznych oraz strona techniczna i kompozycja pracy.

Ad 1) Teoretyczne osadzenie badań Doktorantki

Jak była o tym mowa powyżej, jest kilka nurtów teoretycznych, w których prowadzone są badania z obszaru podejmowanego przez Doktorantkę. Są wśród nich przede wszystkim badania nad podziałami społeczno-politycznymi; badania nad mobilizacją i partycypacją polityczną w tradycji typowej dla badań ruchów społecznych oraz badania nad procesami socjalizacji politycznej. Pani magister Ewelina Nowakowska odwołuje się, niekiedy bardzo szczegółowo, do wiedzy z każdego z tych obszarów badań, w tym szczególnie badań nad podziałami socjopolitycznymi. Jednak, w moim przekonaniu, jednoznaczny wybór jednej z tego rodzaju ram teoretycznych i konsekwentne jej stosowanie na etapie doprecyzowania pytań badawczych w badaniu empirycznym i interpretacji wyników pozwoliłby wytworzyć w zrealizowanym badaniu bardziej szczegółową wiedzę, łatwiejszą do powiązania z obecną literaturą przedmiotu, w tym – istniejącymi badaniami empirycznymi. Wybór jednej z wiodących politologicznych teorii średniego zasięgu nie stałby w sprzeczności z jakościowym, interpetatywnym i indukcyjnym podejściem Doktorantki.

Pragnę przy tym zaznaczyć, że brak tego rodzaju wyboru nie jest błędem, a polskich naukach społecznym mamy przykłady wybitnych prac jakościowych, w których autorka wprost mówi o „triangulacji teorii” jako metodologicznej podstawie badania¹⁰. Jednak brak tego rodzaju wyboru skutkuje, w mojej opinii, poza pewną ogólnością i szerokim zakresem ustaleń i wniosków formułowanych przez Doktorantkę, trudnością w ustaleniu tego z jakimi rodzajami działań politycznych Doktorantka ma szukać związków w badaniach autoidentyfikacji ideowych. Mianowicie, rama podziałów socjopolitycznych skłaniałaby do pytania młodych przedstawicieli prawicy i lewicy np. o to jakie podejmowali decyzje co do tego „z kim trzymać” lub współpracować jako organizacja, kogo na prawicy lub lewicy traktując jako „swoich” i jak to się wyrażało w konkretnych działaniach. Rama typowa dla badań ruchów społecznych kazałaby pytać o strategiczne wybory w mobilizacji zasobów na potrzeby konkretnych działań, repertuar działań aktywistycznych, łączenie ram dyskursywnych itp. Natomiast związanie badań z perspektywą socjalizacji politycznej kazałoby pytać aktywistów np. o wybory na ich ścieżce kariery politycznej, członkostwo w organizacjach społecznych, decyzje o startowaniu do władz organizacji czy w wyborach do samorządu lub parlamentu.

---

¹⁰ K. Sztandar-Sztanderska (2017), *Obywatel spotyka państwo. O urzędach pracy jako biurokracji pierwszego kontaktu*. Scholar, Warszawa.

Tymczasem Doktorantka powiązała dyspozycje ideowe rozmówców z decyzjami o tym na kogo głosować (podrozdział 3.9). Związek ten nie wybrzmiał w pracy zbyt mocno i nie całkiem pasuje do zasadniczo, „grupowego poziomu analizy socjologicznej”. Brak wspomnianego wyboru poskutkowało także pewnymi trudnościami w odniesieniu wyników badania do ustaleń z istniejących już badań.

Ad 2) Konsekwencje przyjętych wyborów metodologicznych

Pomimo zasadniczo wyróżniającej się wiedzy i świadomości metodologicznej Doktorantki, w rozprawie zabrakło, w mojej ocenie, refleksji na temat tego jak pewne przyjęte przez panią magister Ewelinę Nowakowską wybory metodologiczne mogły rzutować na wyniki badania. W badaniach jakościowych dających badaczkom znacznie większe możliwości wyboru, niż w badaniach ilościowych, bardzo dokładne zdanie sprawy z tego jakie arbitralne wybory metodologiczne zostały podjęte i co oznaczają one dla wyników, uważam za kluczową kwestię warsztatową. Tu chciałabym zwrócić uwagę na trzy sprawy.

Po pierwsze, uczestnikami badania zrealizowanego przez Doktorantkę są młodzi reprezentanci prawicy i lewicy. Badaną grupę tworzą reprezentanci środowisk, o których była mowa we wcześniejszych punktach recenzji. Pani magister Ewelina Nowakowska konsekwentnie pisze o nich jako o „młodych (prawicy i lewicy)”, pokazując podobieństwa i różnice między nimi. Tymczasem uczestnicy badania to niezwykle specyficzna grupa aktywistów społeczno-politycznych (bycie liderem opinii traktuję jako nową formę aktywizmu). Jak widać z przytaczanych fragmentów wywiadów, są to ludzie wybitnie refleksyjni, bardzo elokwentni, często za pewne bardzo inteligentni, na co wskazuje ich znakomite poczucie humoru itd. Badani są zatem nie tylko młodymi przedstawicielami lewicy i prawicy, ale także „hiper-obywatelami”, których stosunek do polityki jest zapewne unikalny na tle ogółu społeczeństwa. Z innych danych możemy wyciągać hipotezy, że młodzi, przeciętni wyborcy prawicy i lewicy w Polsce mają jednak ze sobą znacznie mniej wspólnego, niż ci, z którymi rozmawiała Doktorantka.

Po drugie, sposób doboru respondentów, który miał na celu odzwierciedlanie przez próbę badawczą całego spektrum środowisk prawicowych i lewicowych w Polsce nie bardzo pozwalał na ustalenie jaka jest nośność pewnych stanowisk w obrębie prawicy i lewicy w Polsce. Doktorantka w wielu miejscach pisała o relatywnie prosocjalnym rysie środowisk prawicowych. Zaznaczała, że pewna odrębność dotyczyła „tylko Korwinistów”. Tymczasem

jeszcze w 2019 r. opinia publiczna poznała tzw. „piątkę Mentzena”, a wzrost popularności Konfederacji, jako częściowo „po-Korwinowskiego” środowiska politycznego i radykalizacją głoszonych przez nią treści w duchu skrajnie neoliberalnym i rasistowskim jest silnie widoczna. Innym przykładem są niekończące się spory, toczone raczej na lewicy, o to kto jest „prawdziwą lewicą”. Dyskusje wokół postaw politycznych takich osób jak Rafał Woś i Pola Matysiak pokazują, że konflikt wokół „socjalności” jako nieodzownej cechy lewicowca jest bardzo silny. Oczywiście, pewna zmiana dokonała się w tej sferze od czasu zakończenia badań przez panią magister Ewelinę Nowakowską. Warto by się jednak zastanowić czy na wnioski o tym, że sprawy socjalno-gospodarcze raczej upodobniają, niż różnią młoda prawicę i lewicę w Polsce nie rzutują metody doboru rozmówców przez Badaczkę.

Po trzecie, warto by poczynić refleksję czy pewne podobieństwa między stanowiskami ideowymi młodych ludzi prawicy i lewicy, rozpoznane przez panią magister Ewelinę Nowakowską nie są po części efektem zasadniczo dedukcyjnie ustalonych kategorii analitycznych, używanych w kodowaniu transkrypcji wywiadów. Kodowanie indukcyjne, bliższe analizie tematycznej, lub właśnie silniej dedukcyjne, ale bardzo precyzyjnie związane z koncepcją podziałów socjopolitycznych, a więc służące odpowiedzi na pytania co jest najważniejsze, co antagonizuje itd. być może poskutkowałoby uchwyceniem wyraźniejszych różnic w np. w obszarze gospodarczo-socjalnym. Nie ulega bowiem wątpliwości, że o ile w polityce społecznej jest pewna zgoda między prawicą i lewicą co do jakiegoś interwencjonizmu państwa, to już to komu w pierwszej kolejności i na jakich zasadach udzielać świadczeń i usług społecznych, jest przedmiotem fundamentalnych różnic między np. umiarkowaną lewicą, a populistyczną prawicą.

Po czwarte, mimo wnikliwego, miejscami autoetnograficznego zapisu z doświadczenia badawczego Doktorantki i Jej głębokiej refleksyjności w tym obszarze, w omówieniu własnej „positionality” w badaniu zabrakło mi zdania sprawy z własnych przekonań politycznych i zaangażowania w politykę. O ile na gruncie badań (neo)pozytywistycznych takie sprawy są pomijane, to w podejściu przyjętym przez panią magister Ewelinę Nowakowską, powinny się one, w moim przekonaniu, znaleźć. Także tutaj nasuwa się pytanie czy i w jaki sposób własna autoidentyfikacja ideowa Doktorantki mogła oddziaływać na interpretację wyników badania.

Ad 3) Kompozycja i redakcyjne aspekty rozprawy

Wspomniana wnikliwość analityczna Doktorantki poskutkowała pracą o gigantycznej objętości – rozprawa ma 478 stron. Praca napisana jest z ogromną swadą, jednak jej obszerność spowodowała zapewne trudności z dokładnym doredagowaniem niektórych fragmentów. Podczas czytania rozprawy trafiłam na wiele skrótów logicznych, niekiedy dość niefortunnych (np. „wśród lewicowców powszechna jest deklaracja aborcji” (str. 220)), przejęzyczeń i drobniejszych błędów redakcyjnych. Ogólny układ pracy, wprawdzie logiczny, to jednak obfitował w powtórzenia, niekiedy bardzo długie dygresje. Liczne odwołania do tekstów kultury - od utworów grupy Turbo i Oddziału Zamkniętego, po Olę Tokarczuk i Marka Rymkiewicza są oczywiście imponujące, ale też były dla mnie nieco przytłaczające. Zwiększenie rygoru w redakcji pracy, włączenie w końcową część odpowiedzi na pytania badawcze wyrażone bardziej *expressis verbis*, uniknięcie języka niepasującego do reszty wywodu (np. pisanie o korelacjach i zakresie zmienności w jakościowej analizie treści) i zadbanie to, aby nie przeoczyć ważnych pozycji literaturowych, byłoby w moim przekonaniu korzystną zmianą w pracy. Widoczny jest także brak jednej z istotniejszych pozycji literaturowych w badanym przez Doktorantkę obszarze, tj. artykułu M. Tratvis i N. Letki (2009) „When left is right...”.

4. Ocena przedstawionej w rozprawie „ogólnej wiedzy teoretycznej kandydatki w dyscyplinie (...) oraz umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej”

W świetle powyższych uwag, jak sądzę, nie ulega wątpliwości, że ogólna wiedza teoretyczna i metodologiczna w dyscyplinie nauki o polityce i administracji, którą wykazała się w rozprawie pani Magister Ewelina Nowakowska z powodzeniem spełnia wymagania na poziomie doktoratu. Jak była o tym mowa, w dwóch pierwszych rozdziałach rozprawy Doktorantka wykazuje się erudycją w zakresie znajomości historycznego rozwoju ważniejszych nurtów myśli liberalnej i konserwatywnej od XIX w do współczesności, a także w zakresie struktury i przemian ideowych widocznych na polskiej scenie politycznej od XIX w do czasów obecnych. W tej części rozprawy Doktorantka dokładnie pokazuje co współcześnie jest w trzonie „społecznego rozumienia idei i wartości lewicowych” (str. 65), znaczenie nowej lewicy akcentującej wartości postmaterialne (str. 66), społeczne rozumienie idei prawicy i nowej prawicy, ukierunkowanej na ograniczenie interwencjonizmu państwowego i konserwatyzmu

światopoglądowego (str. 71). Ustalenia te są punktem wyjścia dla ważnej konceptualizacji lewicowości i prawicowości (str. 74). Pani magister Ewelina Nowakowska wykazuje się także szczegółową wiedzą politologiczną w tych częściach rozprawy (m.in. rozdział II), w których pokazuje polską historię prawicowości i lewicowości, w tym to – jaka jest w Polsce w tym zakresie rola (post)komunistycznej specyfiki. Omawia to, jak PRL skomplikował układ prawica-lewica pokazując, że w PRL podział ten zaczął się tworzyć w oderwaniu od konotacji zachodnich (str. 113), następnie dotyczył w dużym stopniu stosunku do (komunistycznej) przeszłości, a z czasem stał się coraz mniej czytelny (str. 120).

O ile jednak wspomniane części rozprawy mają głównie charakter porządkujący, o tyle rozważania metodologiczne Doktorantki pokazujące możliwość patrzenia na środowiska prawicy i lewicy z perspektywy antropologicznej, pozwalające traktować prawicowość i lewicowość jako kulturę, zasługują na szczególne uznanie ze względu na nowatorstwo i interdyscyplinarny charakter.

Podobnie, docenienia wymaga precyzyjny warsztat badawczy Doktorantki oraz samodzielna realizacja rozbudowanych badań terenowych, wnikliwa analiza i interpretacja danych, zakończona powodzeniem, mimo takich przeciwności, jak śmierć pierwszego promotora rozprawy, profesora Wojciecha Burszty. Nie ulega dla mnie wątpliwości, że wnikliwość, refleksyjność i wytrwałość są nieodzownymi cechami jakościowej badaczki świata polityki i że pani magister Ewelina Nowakowska bezapelacyjnie wykazała się tymi cechami w swojej pracy nad doktoratem.

Konkluzja

W kontekście przedstawionych uwag, stwierdzam zatem, że recenzowana rozprawa doktorska pani mgr Eweliny Nowakowskiej spełnia warunki określone w art. 187 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. 2018 poz. 1668 z późn. zmianami) i wnioskuję do Rady Naukowej Instytutu Nauk Społecznych Uniwersytetu SWPS o dopuszczenie pani mgr Eweliny Nowakowskiej do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia doktora w dyscyplinie nauki o polityce i administracji.